

Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences

Journal home page:
<http://ijournal.uz/index.php/jartes>

MANDATORY AUDIT AND ITS NORMS

Turayev Ibrohimjon¹

Tashkent State University of Economics

KEYWORDS

audit,
economy,
enterprise,
farm,
investment,
legal and natural person

ABSTRACT

The article talks about the mandatory audit and the processes associated with it. A harrowing process in the economy is important in its development. The article gives a brief overview of one of the integral processes of the economy, the mandatory audit and its procedure.

2181-2675/© 2022 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: 10.5281/zenodo.6525510

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Master of Tashkent State University of Economics, Tashkent, UZB

MAJBURIY AUDIT VA UNING ME'ZONLARI

KALIT SO'ZLAR:

audit,
iqtisod,
korxonalar,
xo'jalik,
investitsiya,
yuridik va jismoniy shaxs

ANNOTATSIYA

Maqolada majburiy audit va u bilan bog'liq jarayonlar haqida so'z boradi. Iqtisodiyotdagi xar bir jarayon uning rivojida muhim ahamiyatga egadir. Maqolada iqtisodiyotning ajralmas jarayonlaridan biri majburiy audit va uning tartibi haqida qisqa fikr mulohazalar bildirilgan.

Bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotga o'tish xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning moliyaviy hisobotlarini xolis tekshiruvdan o'tqazish, ularning realligini ekspert qilish, shu asosda moliyaviy hisobotga xolis xulosa berish, shuningdek mavjud xato va kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha kasbiy maslahatlarni berish, hisobkitoblarni tiklash va yuritib berish, biznes reja va soliq deklaratsiyalarini tuzib berishdan iborat maxsus «audit» deb atalmish faoliyat turini, shuningdek maxsus «audit» deb atalmish iqtisodiy fanni vujudga kelishiga asos soldi. Ushbu faoliyat turi va maxsus iqtisodiy fan bizning mamlakatimiz hayotiga mustaqillikka erishilgandan keyin kirib kelgan bo'lsa, bozor munosabatlari rivojlangan mamlakatlarda u juda uzoq yillardan beri mavjud va rivojlanib kelmoqda. Mustaqil auditorlik faoliyati, manbalarga ko'ra, 150 yil oldin yevropa mamlakatlarida paydo bo'lgan, uning vatani sifatida buyuk britaniya tan olinadi. Oxirgi o'n ikki yil ichida respublikamizda auditga bo'lgan qiziqish, unga bo'lgan e'tibor keskin oshdi. Respublikamizning qonun chiqaruvchi organi va hukumati auditning ahamiyatini o'z vaqtida anglab mhd ichida birinchilar qatorida «auditorlik faoliyati to'g'risida qonun»ni mustaqilligimizning dastlabki yillaridayoq (1992 yil) qabul qildi va uni hayotga tadbiiq etdi. 2000 yilda ushbu qonun yangi tahrir va boyitilgan mazmunda qayta tasdiqlandi. O'tgan o'n ikki yil ichida respublikamizda 400 tadan ortiq auditorlik tashkilotlari, ular atrofida jiplashgan 5000 ga yaqin auditorlar sinfi vujudga keldi.

Xo'sh, audit o'zi nima? U nima uchun zarur? Qanday audit bugun bizga kerak? Auditning maqsadi, funksiya va vazifalari nimalardan iborat?

Harakatdagi qonunlarda, me'yoriy hujjatlarda, darslik va o'quv qo'llanmalarida ushbu savollar turlicha yoritilgan. «audit» - bu lotincha «auditing» so'zidan olingan bo'lib, rus tiliga o'girilganda rus tilidan o'zbek tiliga o'girilganda esa «eshitaman» ma'nosini anglatadi. Rus va o'zbek tillari leksikonida ushbu so'zning o'zi mavjud emas, shuning uchun uni ko'chirma so'z sifatida to'lig'icha o'zgarishsiz ishlatish maqsadga muvofiq. Avvalombor, audit so'zi nima ma'noni bildiradi? Iqtisodiy jarayonlarda korxonalar faoliyatida audit jarayoni nima uchun kerak? Audit (ing. audit - u eshitadi) - muayyan vakolatlar berilgan shaxslar - auditorlar (auditorlar firmalari) tomonidan xo'jalik yuritayotgan sub'ektlarning moliyaviy hisobotlari to'g'riligini, ular amalga oshirgan moliyaviy va xo'jalik operatsiyalarining mamlakat qonunlariga muvofiqligini tekshirish

maqsadlarida o'tkaziladigan moliya hujjatlari ekspertizasi va tahlilidir. «auditor» – bu lotincha «auditor» so'zidan olingan bo'lib, rus tiliga «slushatel», «uchenik», «sledovatel» ma'nolarida tarjima etilgan. Bizning tilimizga auditor so'zini rus tilidan tarjima etsak, u mos ravishda «eshituvchi», «o'quvchi», «tergovchi» ma'nolarini anglatadi.

Ijtimoiy hayotda «audit» iqtisodiy tushuncha sifatida, jarayon sifatida, yuridik shaxslar faoliyati sifatida, tizim sifatida, o'zining nazariyasi va metodologiyasiga ega bo'lgan maxsus fan sifatida qaraladi. Ushbu sifatdagi auditning mohiyati adabiyotlarda turlicha e'tirof etilgan.

Adabiyotlar tahlili. «Audit – xo'jalik faoliyatini iqtisodiy tahlil etish va nazorat qilishning nisbatan yangi yo'nalishi», ... «audit – bu biznesni o'ziga xos ekspertizasi» deb e'tirof etgan uning mohiyatini rus olimi professor P.I. Kamishanov.

«Audit- bu mustaqil malakali mutaxassislar tomonidan korxonaning moliyaviy hisobotini yoki u bilan bog'liq moliyaviy axborotni, bu hisobot yoki axborotning qonun va boshqa normativ hujjatlarga muvofiqlik darajasi to'g'risida xulosa chiqarish maqsadida tadqiq etilishi», deb ta'kidlaydi professor M.M.To'laxo'jayeva. «audit (auditing) –bu dahlsiz kompetent xodim tomonidan axborotlarni belgilangan mezonlarga mosligini aniqlash va xolisona xulosa berishi maqsadida xo'jalik tizimi to'g'risidagi axborotlarni to'plash va baholash jarayoni» «auditning mohiyati – bozor iqtisodiyoti sharoitida uning ob'ektiv iqtisodiy taraqqiyot qonunlari, kategoriyalari, halqaro hamjamiyatda tan olingan hamda ayrim olingan bir konkret mamlakatda amal qilayotgan me'yoriy hujjatlarning talablariga mos tekshiruv ob'ektida uning barcha faoliyatlari raqamlar yordamida ifodalangan, maxsus tizim asosida xulosa va takliflar berishdan iborat», deb yozadi professor N.Sanayev.

Professor X.N.Musayev auditning mohiyatini quyidagicha e'tirof etgan: «audit – bu muayyan vakolatlar berilgan shaxslar, ya'ni auditorlar tomonidan xo'jalik yuritayotgan sub'ektlar faoliyatlarining respublikada qabul qilingan qonun-qoidalarga muvofiqligini tekshirish yo'li bilan baholash va xolisona xulosalar berishdir»

O'zbekiston respublikasining «Auditorlik faoliyati to'g'risida qonuni» da (2-modda) auditning mohiyatiga quyidagicha ta'rif berilgan: «auditorlik faoliyati deganda auditorlik tashkilotlarining auditorlik tekshiruvlarini o'tqazish va boshqa shu bilan bog'liq professional xizmatlar ko'rsatish borasidagi tadbirkorlik faoliyati tushuniladi».

Yuqoridagi ta'riflardan ko'rinib turibdiki, audit, bir tomondan jismoniy shaxslarning, ya'ni auditorlarning, ikkinchi tomondan esa yuridik shaxslarning, ya'ni auditorlik tashkilotlarning, tadbirkorlik faoliyati hisoblanadi. O'zbekiston

Respublikasining «Auditorlik faoliyati to'g'risida Qonuni»ining oxirgi taxriri muvofiq auditorlik faoliyati individuum, ya'ni alohida olingan jismoniy shaxs, faoliyati bo'lishi mumkin emas, audit faqat maxsus litsenziyaga ega bo'lgan auditorlik tashkilotining tadbirkorlik faoliyati hisoblanadi. Shuning bilan birga auditorlik tashkilotlarining ushbu tadbirkorlik faoliyati maxsus auditorlik sertifikatiga ega bo'lgan xodimlari tomonidan amalga oshiriladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Auditorlik tekshiruvining o'tkazishi majburiy va majburiy emasligiga qarab, ikkiga bo'linadi.

- majburiy audit;
- tashabuskorlik auditi;

1862 yilda Angliyada majburiy audit to'g'risidagi qonun qabul qilingan, Fransiyada 1867-yilda, AQSHda 1937 yilda Buyuk depressiyadan so'ng ushbu turdagi qonunlar qabul qilingan. Germaniyadan 1931-yildan boshlab aksiyadorlik jamiyatlarining hisbot va balanslarini majburiy auditorlik tekshiruvidan o'tkazish to'g'risida qaror qabul qildi.

Majburiy auditorlik tekshiruvi- xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda amaldagi qonun hujjatlarida belgilangan qat'iy muddat va tartib asosida maxsus malaka sertifikatini va litsenziyaga ega bo'lgan auditorlik tashkiloti tomonidan o'tkaziladigan tekshiruv tushuniladi.

Quyidagilar uchun audit majburiydir.

- aksionerlik mashg'ulotlari;
- banklar yoki kredit tashkilotlari;
- sug'urta tashkilotlari;
- fond yoki tovar birjalari;
- investitsiya fondlari;
- xayriya fondlari;
- ijtimoiy fondlari;

Majburiy auditning buyurtmachisi xo'jalik yurituvchi subektning o'zidir. Ko'pgina hollarda u auditorlik tashkilotini mustaqil ravishda tanlashga haqli bo'ladi. Biroq u o'zining tanlash huquqini mulkdor va ishtirokchilar(aksiyadorlari)ning umumiy yig'ilishi bilan kelishib olishi kerak. Biroq ustav kapitalida davlat aksiyalari(ulushlari) paketi 50% dan ko'p bo'lgan korxonalar auditorlik tashkilotini tanlov asosida va faqat Davlat raqobat qo'mitasi va Moliya vazirligi belgilaydigan, xar yili tasdiqlanadigan xamda OAV va ushbu idoralarning rasmiy internet-saytlarida e'lon qilinadigan ro'yxatdan tanlaydilar.

Bizningcha, auditni yaxlit tizim sifatida qarash, auditorlik faoliyatini esa ushbu tizimning amaliy tadbiri deb qarash maqsadga muvofiq. Tizim sifatida audit jamiyat miqyosida mavjud bo'ladi. Yaxlit tizimni tashkil etuvchi auditni ichki va tashqi auditga bo'lish mumkin. Ichki audit iqtisodiyotning quyi bo'g'ini bo'lgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda ichki nazorat vositasi hisoblanadi. Tashqi audit davlat va xo'jalik yurituvchi sub'ektlar manfaatlari nuqtai nazaridan mustaqil auditorlik tashkilotlari tomonidan o'tqaziladigan nazorat vositasi hisoblanadi. Tashqi audit davlat tomonidan me'yoriy hujjatlar asosida tartibga solinadi. Jumladan, bizning respublikamizda tashqi auditni boshqarish, unga metodologik rahbarlikni olib borish, auditni o'tqazish tartib-qoidalarini aks ettiruvchi me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish, amaliyotga ushbu hujjatlarni joriy qilish, ularga amal qilinayotganligini nazorat qilish, ushbu tizim xodimlarini o'qitish va sertifikatlash, malakasini oshirish, attestatsiya qilish Moliya Vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

Auditorlik faoliyati maxsus auditorlik tashkilotining boshqa yuridik shaxslarga ko'rsatayotgan xizmatlarining majmuasi, shuningdek xo'jalik yurituvchi sub'ektning maxsus bo'limlari yoki xodimlarining tasdiqlangan Nizomlarga ko'ra yuritayotgan ish

faoliyati hisoblanadi. Auditorlik tashkilotlarining bunday faoliyatlari shartnomalar asosida amalga oshirilganligi uchun ham u tadbirkorlik faoliyati hisoblanadi. Xo'jalik yurituvchi sub'ektning maxsus audit bo'limi yoki ichki auditorlarining tasdiqlangan Nizomlarga ko'ra yuritayotgan ish faoliyati tadbirkordik faoliyati hisoblanmaydi, balkim ularning kasbiy ishlari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Kamishanov P.I. ЗНАКОМТЕС: АУДИТ, Moskva, 1994, ст. 4.
2. To'laho'jayeva M..M. Moliyaviy ahvolning auditi. «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, Toshkent, 1996, 94-bet.
3. E.A.Arens., Dj.K. Lobbek. Audit. - M, Finansi i statistika, 1995, стр. 7.
4. Sanayev N, Narziyev R. Audit. Darslik, «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, Toshkent, 2001, 33-bet.
5. Musayev X.N. Audit. Darslik, «Moliya» nashriyoti, Toshkent, 2003, 18-bet.
6. Рашидова Ф. Ш. Иностранные Инвестиции В Развитии Предпринимательства–Как важный фактор формирования среднего класса в Узбекистане //Central asian journal of social sciences and history. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 76-86.
7. Рашидова Ф. Ш. Роль женского предпринимательства в развитии и процветании государства //Научный вестник СамГУ. Серия" Гуманитарные науки". – 2013. – №. 4 (80). – С. 18.
8. Рашидова Ф. Ш. Иностранные Инвестиции В Развитии Предпринимательства–Как важный фактор формирования среднего класса в Узбекистане //Central asian journal of social sciences and history. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 76-86.